

մետաղը շարադրուած էր: Ծափահա-
րութեամբ ընդունուեցան հանդիսա-
կաններէն այս գովեստները, և դեսպա-
նը ուրախակից եղաւ Պ. Վիշնին:

Անտարակոյս ենք որ օրէ օր աւելի
պիտի ճոխացնեն Ապտուլահան եղ-
բարք իրենց տեսարաններուն հաւաք-
մունքը Կ.Պոլսոյ ամեն նշանաւոր տե-
ղերուն, շէնքերուն ու դիրքերուն լու-
սանկարովը:

Պ. Վիշնի շատ ճարտար է նաև 'ի
մանրանկարի¹, և բաց 'ի ուրիշ դէմքե-
րէ՝ երկու իրեք անգամ վեհափառ ինք-
նակալին մանրանկար դէմքը գծած է
մեծաւ գովութեամբ:

Կը կնքենք խօսքերնիս, վերջին ան-
գամ մին ալ, յայտնելով մեր ուրա-
խութիւնը՝ միանգամայն խրախոյս տա-
լով իրենց ազգասիրութեանը. և կ'ա-
պահովցնենք զիրենք որ Ապտուլահան
եղբարց անունը լուսանկարի հետ մէկ-
տեղ միշտ պիտի յիշուի գովեստով մեր
ազգին մէջ:

Մարկոս Աբրեյիոս կայսեր յանդիմա-
նոքիշնն որ իր փառաւորինս կնոջն
ու իռնիկոյս աղջկանը տոռառ:

Աղջկանդ կերպին չեմ հաւնիր, ով
փաւստինա, և ոչ քու կերպիդ՝ որ իր
մայրը պիտոր ըլլաս: Աղջիկ մը աղէկ
ըլլալու համար՝ պէտք է մօրը հնազանդ
ըլլայ. մայր մըն ալ աղէկ մայր ըլլալու
համար՝ պէտք է աղէկ կրթէ իր աղջի-
կը: Հարկ չկայ որ հայրը խրատէ իր
աղջիկը, երբոր մայրը առաքինի ըլլայ
ու աղջիկը համեստ. ինչպէս մեծ ա-
մօթ է հօր մը՝ որ կինը իր առջին պատ-
ժէ մանչ զաւակը, ասանկ ալ մեծ նա-
խատինք է մօր մը՝ որ հայրը իր առջին
պատժէ աղջիկ զաւակը: Հոռոցացոց
օրէնքն էր որ հայր մը ամենևին չէր
նայեր իր աղջիկ զաւակները կրթելու,
և ոչ մայր մը իր մանչ զաւակները կրթ-
թելու. անանկ հաստատուն էր աս օ-
րէնքն՝ որ բոլոր ընտանիքը մէկ տեղ

բնակելով՝ կարծես որ հայրը աղջիկ
զաւակ չունէր, մայրն ալ մանչ զաւակ
չունէր: Ո՛վ Հոռովմ, չեմ ողբար վրադ
որ պալատներդ աւրուեր են, պարիսպդ
փլեր է, անտառներդ այրեր են, բնա-
կիշներդ քիչցեր են. ատոնց վրայ չեմ
լար. վասն զի ատենը ինչպէս որ կը
բերէ՝ ասանկ ալ կը տանի ատ բանե-
րը: Այլ կ'ողբամ ու նորէն կ'ողբամ
վրադ՝ տեսնելով դքեզ քու հարցդ ա-
ռաքինութենէն ու անոնց կրթութենէն
զուրկ: Կորաւ լմնացաւ մեր հայրենիքը՝
երբոր մանչ ու աղջիկ զաւակներուն
կրթութիւնը պակսեցաւ. մանչերը լոր-
բացան, աղջիկները ամօթխածութիւնը
մէկդի դրին, ու մայրերը անպարկեշտ
եղան: Վա՛հ վա՛հ. ատենօք հայր մը
քսան մանչ զաւակ, ու մայր մը նոյն
չափ աղջիկ զաւակ կրթելու հերիք էր.
Իսկ հիմայ քսան հայր մէկ մանչ զա-
ւակ մը, ու քսան մայր մէկ աղջիկ զա-
ւակ մը կրթելու չեն համարձակիր:
Ասիկայ քեզի համար ալ կ'ըսեմ, ով
փաւստինա, որ մայր ըլլալդ մոռցեր ես՝
ու չվայլած համարձակութիւնը կու
տաս աղջկանդ. դուն ալ, ով Լուչիլա,
աղջիկ զաւակ ըլլալդ մոռցեր ու չվայ-
լած համարձակութիւններ կ'ընես: Աս-
տուածներուն տուած մեծ պարգևը ան
էր հոռոցացի խաթուններուն, որ ա-
մօթխած էին ու տնէն ելլել չէին սի-
րեր: Երբոր կնիկները աստուածներէն
վախնալը ու մարդկանցմէ ամաչելը մէկ-
դի դնեն, կամ իրենք աշխարհքիս ետքը
կը բերեն, կամ աշխարհք իրենցը. աշ-
խարհքիս այնչափ հարկաւոր է կնիկնե-
րուն տունը կենալը ու համեստ ըլլալը,
որչափ զօրավարներուն դուրս ելլելը.
ասոնք դուրս ելլելով կը պահեն աշ-
խարհքս, անոնք տունը կենալով: Ետնա
հրաբուխ լեռը այնչափ չիքնասեր Սիկի-
լիացոց, որչափ մէկ անհամեստ կին
մը Հոռովմայեցոց. որչափ թագաւորու-
թիւններ կործանեցան, որչափ թագա-
ւորներ կորան կնկան մը պատճառաւ.
աս բանիս ճար ընելու համար որչափ
աշխատանք վտանգ ու զոհեր եղած են:
Կանանց ուրիշ ամեն պակսութիւնները

կանանց ճիւղի կը նմանին՝ որ կրնաս շրտկել. բայց իրենց անհամեստութիւնը չոր փայտի կը նմանի՝ որ չիշրտկիր, կը կոտորի: Ով փաւտինա, չկայ ստեղծուած մը որ կնկան չափ փափաքի պատիւ ստանալու, ու չկայ ալ՝ որ անոր պէս ստանալուն կերպը չգիտնայ: Երիկ մարդ մը կրնայ մատենագիր լիլ, աշխարհք քալելով, յաղթութիւններ ընելով երեւիլ ըլլալ ու պատիւ ունենալ. բայց կնիկ մարդուն պատիւը տուն քաշուին է, իր պաշտօնը ընելն է, քիչ խօսիլն է, հաւատարիմ համեստ ու ամօթխած ըլլալն է. ասանկներուն յիշատակը մնացած է դրոց մէջ, բայց ուրիշ կերպով աղէկ անուն ձգելին խիստ քիչ եղած է: Լիկուրգոս օրէնք մը դրաւ որ հայրերը իրենց աղջիկ զաւկը ներնուն օժիտ չտան, որպէս զի զիրենք հարս առնողը՝ իրենց առաքինութեանը համար միայն առնէ, ու իրենք ալ առաքինութեամբ ջանան իրենց օժիտ պատրաստել: Անոր համար ինչպէս հիմայ շատերը աղքատութեան համար չեն կրնար հարս ըլլալ, ան ատենն ալ իրենց մոլութեանը համար էրիկ չէին գտնար: Ի՛նչ երջանիկ ատեն էր ան ատենը, որ աղջիկները հօրերնուն հարստութեանը վրայ չէին դնել իրենց յոյսը, այլ իրենց առաքինութեանը վրայ: Նորէն կ'ըսեմ որ երջանիկ էր ան ատենը, վասն զի աղջիկները չէին տրտմիր օժիտ չունենալուն համար, և ոչ հայրերը կը տրտմէին իրենց օժիտ տալ չկրնալուն համար: Անիծեալ ըլլայ ով որ արծաթ ու ոսկի խոթեց Հոռոմայ մէջ, ով որ հարստացուց զՀռովմ գանձով, ու աղքատացուց առաքինութեամբ: Ով եղաւ պատճառն որ գեղացոց ու հասարակ մարդկանց աղջիկները կարենան կարգուիլ, ու ծերակուտին խորհրդականներուն աղջիկները չկրնան. ով բռաւ որ հարստութիւն ունեցողը կարենայ հարս ըլլալ, ու առաքինութիւն ունեցողը չկարենայ: Անիծած դար, որ աղջիկ զաւակ մը ամեն առաքինութիւններով զարդարուած՝ ստակ չունենալուն համար չիկրնար հարս ըլ-

լալ: Կամիլլոս Գաղղիացոց յաղթելէն որ դարձաւ մէկ զաւակ մը ունէր, որ թէ հօրը և թէ իր արդիւնքովը անանկ անուանի էր՝ որ թագաւորներ զինքը որդեգիր կ'ուզէին ընել, ու ծերակուտին խորհրդականները զինքը իրենց փեսայացընել: Ինքը երեսուն տարուան էր, հայրը վաթսուն. ազգականները ու թագաւորներ կը յորդորէին որ երկուքն ալ կարգուին, հարս առնեն. բայց Կամիլլոս ոչ ինքը ուզեց կարգուիլ, և ոչ իր որդին կարգել: Իսկ երբոր ստիպեցին զինքը ըսելով՝ թէ ինչո՞ւ չես հագար որ զաւակդ տուն տեղ ունենայ, դուն ալ ծերութեանդ ատեն հանգըստութիւն ունենաս, ըսաւ. Իմ չկարգուելուս ու զաւակս ալ չկարգուելուս պատճառը աս է, որ ոմանք իրենց աղջիկը հարուստ օժիտ ունենալուն համար առաջարկեցին, ոմանք ազնուականութիւն ունենալուն համար, ոմանք ալ նորահասակ ու աղուոր ըլլալուն համար. մէկը չեղաւ որ իր աղջիկը առաքինի ըլլալուն համար առաջարկէ: Կամիլլոս արժանի էր փառաւոր յաղթանակին՝ որ իր յաղթութեանը համար ունեցաւ, բայց մշտնջենաւոր յիշատակի արժանի եղաւ իր աս ըսած խօսքովը:

Աս խօսքերուս պատճառը քեզ ըզգուշացընելու համար է, ով փաւտինա. դուն կ'ուզես աղջիկդ թատրոնները տանիլ, Կապիտոլիոնը կ'ըլլես զինուորականաց մէջ, կը թողուս որ կատակերգունները զինքը տեսնան. չես մտածեր որ ինքը դեռ նորահաս օրիորդ է, դուն ալ պառաւ չես. անանկ վտանգաւոր տեղեր երթալէն չէք զգուշանար. չեմ ըսեր որ աղջիկդ աղէկ աղջիկ չէ, այլ կ'ըսեմ որ դուն իրեն արգելք կ'ըլլաս որ ալ աղէկ ըլլայ: Հաւտա ինծի, ով փաւտինա, որ աս բանին մէջ չվստահացուիր ոչ երիտասարդին և ոչ ծերուն. միայն ճարը՝ զգուշանալն է անանկ կասկածելի տեղերէն. ասոր համար է որ Եստեան կուսանքը պատերու մէջ փակուած կը կենան. չէ թէ մարդատեցութեամբ կը հեռանան կը փախչին մարդկանցմէ, այլ խոհեմու-

թեամբ կը զգուշանան : Ձի մը չկայ որ մատասկը տեսնելով՝ չխորնչայ : չըլլայ որ ծերը իր ծերութեանը վստահի, և ոչ երիտասարդը իր առաքելութեանը . քանի որ փայտը կրակին վրայէն չէ վերցած՝ կ'այրի . քանի որ մարմինը գերեզման չէ զրուած , ցանկութենէ ազատ չէ . մարմինէ ծներ ենք , մարմին մէջ կ'ապրինք , մարմնով կը մեռնինք . բայց դեռ մարմիննիս չմեռած՝ բարի կեանքերնիս կը կորսընցընենք : Համեղ կերակուրը շատ անգամ գէշ պտուկի մէջ կ'աւրուի . ազնիւ գինին հոտած ամանին հոտը կ'առնէ . առանկ ալ մեր վարքը աս նիւթիս հոտը միշտ կ'առնէ մարմինէն : Հռոմայեցի տիկին մը՝ որ իր աղջիկ քաւակը կ'ուզէ աղէկ կրթել՝ պէտք է որ աս կանոնը պահէ . թէ որ աղջիկը չվայելու տեղ ուզէ երթալ , պէտք է անոր ոտքը կտտրէ . թէ որ չվայլած բանի կը նայի , պէտք է աչքը հանէ . թէ որ չլսելու բաներ մտիկ կ'ընէ , պէտք է ականջը թխէ . թէ որ անօրէնութիւն կ'ուզէ ընել , պէտք է ողջ ողջ զինքը թաղէ :

Նայէ , փաւտինա , թէ որ կ'ուզես աղջկանդ օգուտը տեսնալ , վրան ուրախանալ , իր թշուառ ըլլալու պատճառները վերցուր : Տուն մը հաստատուն կենալու համար՝ շատ սիւներ տակը կը դրուին . անոնց մէկն ալ վերցընելու որ ըլլաս , տունը կը կործանի : Կին ըսածդ անանկ տկար է որ հազար զգուշութեան կարօտ է , ու պզտի պատճառով մը կ'իյնայ : Քանի քանինք գէշ ճամբայ գնացին . չէ թէ կ'ուզէին երթալ , այլ վասն զի իրենք զիրենք գէշ ճամբայ երթալու վտանգը գրին , ուսկից չկրցան ետ կենալ : Իմ ձեռքս է պատերազմի երթալը , բայց յաղթելը իմ ձեռքս չէ :

Վերջին խրատ մը տամ քեզի , ո՛վ փաւտինա . թէ որ կ'ուզես ամեն հոգէ խալըսիլ ու աղջիկդ ալ ամեն վտանգէ խալըսել , սորվեցու իրեն տունը կենալ ու գործքի հետ ըլլալ . վասն զի ձեռքը օգտակար գործքի որ կը զբաղի , միտքը պարապ մտածմունքներու չերթար : Մարդուս պզտիկուց գործած ամեն մէկ

անհամեստութիւնը՝ կեանքին մէյմէկ սիւնը կը վերցընէ . իսկ դատարկակեցութիւնը թշնամի մըն է , որ ամեն մութիւններուն ու ախտերու դռները կը բանայ : Կ'ուզես գիտնալ որ ինչու Հռոմայ օրիորդները դեռ պզտիկուց սիրահարութեան կը սկըսին . խեղճ ողորմելիներուն ծնողացը անհոգութենէն , որ զիրենք օգտակար դորձքերու հետ զբաղեցընելու տեղ՝ պէտք չեղած զբոսանքներու ատեննին պարապ անցընելու տան . ուստի անկարգ մտածմունքներով ու աշուճուն համարձակութիւն տալով՝ խեղքերնին կը կորսընցընեն ու կամքերնին կ'ապականեն : Ուրեմն ասով խօսքս լմնցընեմ , որ աս ախտէս խալըսելու համար՝ աղջիկդ գործքի ըզբաղեցընելէն զօրաւոր դեղ չկայ :

Մարգրիտի վրայ գիտելիք .

Մարգրիտ կ'ըսուի այն փայլուն կարծր ճերմակ սւ սովորաբար կտրակ նիւթն որ ցեղ մը ոստրէի մէջէն կ'ելլէ , ու գոհարներու կարգը կը սեպուի : Ոստրէն որուն մէջը կը գոյանայ մարգրիտը՝ իրեք չորս անգամ աւելի մեծ է քան զհասարակ ուտելու ոստրէն : Ամեն մէկ ոստրէին մէջէն սովորաբար տաս տասուերկու մարգրիտ կ'ելլէ : Հիներէն ոմանք կը կարծէին որ մարգրիտին ոստրէն ամեն առտու ծովուն երեսը կ'ելլէ ու կը բացուի երկնքին ցօղը ընդունելու համար , ու այն ցօղին կաթիլները կը կարծրանան ու մարգրիտ կ'ըլլան : Ոմանք ալ կը կարծէին որ ոստրէին հաւկրթին սերմն է քարացած . որովհետեւ շատ կենդանեաց ամեն սերմը չաճի՜ր՝ հաւկիթ չըլլար , ոմանք մանր կը մնան , ինչպէս հաւունն ալ : Բայց Ռէտմիւր շատ պատճառներով կը հաստատէ որ մարգրիտը կենդանիէն ելած հիւթ մըն է՝ որ կը կարծրանայ , ինչպէս ուրիշ կենդանեաց փոռն ալ քարեր կը գոյանան :